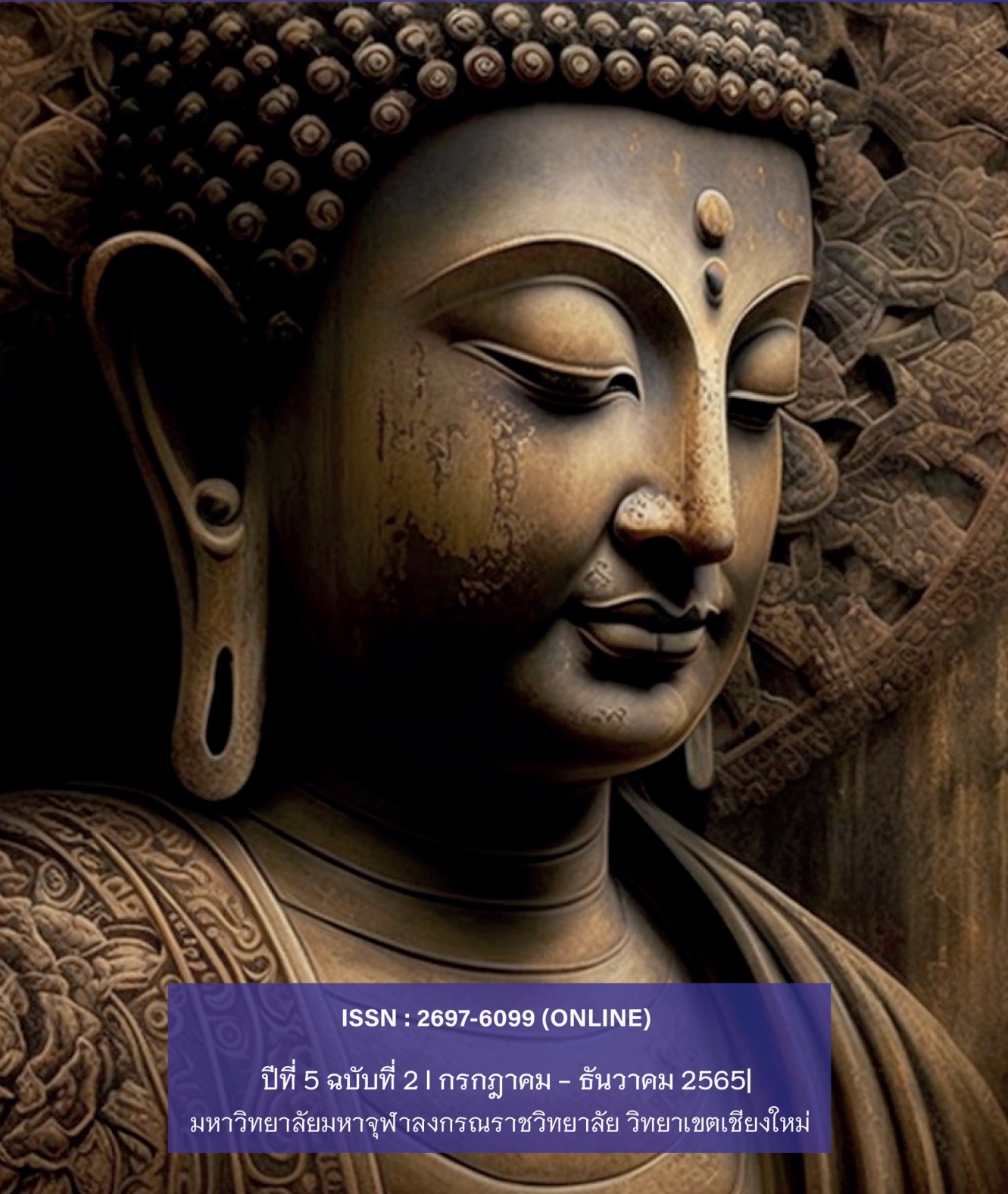

วารสารพุทธศิลปกรรม JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

04

ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 | กรกฎาคม - ธันวาคม 2565 |

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง The Tradition of Creating Crowned Buddha Image

พระวิฑูล ปภัสสรญาโณ, พระครูปลัด ฐฐกร ปฐิภานเมธี

Phra Witawat Phaphatsrayano, Phrakhrupalad Nathakorn Pathibhanamedhee

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamamakut Buddhist University, Lanna campus

Corresponding Author, e-mail: witawat.koc@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีแนวคิดมาจากคติของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเชื่อว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระกายต่าง ๆ มากมาย จึงยกย่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ทรงมีฐานะเป็นจักรพรรดิราชตามคติจักรวรรดิน คือ ความเป็นจักรพรรดิราชของจักรวาล การสร้างตามคติพระศรีอารียเมตไตรย และคติคัมภีร์ชมพูบดีสูตร การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทยมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในยุคสมัยอยุธยา โดยมีคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปตามคติพระศรีอารียเมตไตรย การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในยุคสมัยอยุธยาสืบมาจากคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปตามคติพระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งเป็นพระเมตไตรยโพธิสัตว์อนาคตพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามคติพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกายวัชรยาน ดังนั้น การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องไม่เพียงเป็นการสร้างศิลปะที่งดงามเท่านั้น แต่ยังเป็นการเผยแพร่คติและความเชื่อของศาสนาพุทธ การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นการแสดงถึงความเคารพและความสำคัญของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: คติ, พระพุทธรูปทรงเครื่อง, ศาสนาพุทธ

Abstract

The creation of adorning Bejewelled Buddha image is inspired by the principles of Mahayana Buddhism, which holds that the Buddha has countless forms and elevates him to the status of a universal monarch according to the Mahayana tradition. This includes the belief in the Buddha's trikaya nature and the virtues extolled in the Cham Pu Phooddee Suttanta. In Thai society, the construction of elaborate Buddha statues has been heavily influenced by the ideals established during the Ayutthaya period. This includes the belief in creating Buddha statues in accordance with the principles of the Buddha's trikaya nature, which represents the future Buddha, Maitreya Bodhisattva. Additionally, there has been the construction of elaborate Buddha statues in accordance with the principles of Mahayana Buddhism, particularly within the Vajrayana tradition. Therefore, the creation of elaborate Buddha statues is not only about creating beautiful art but also about propagating the principles and beliefs of Buddhism. It serves as a demonstration of respect and the significance of the Buddhist religion.

Keywords: Tradition, Bejewelled Buddha image, Buddhism

บทนำ

ประวัติและพัฒนาการของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในอินเดีย ประเทศอินเดียเป็นแผ่นดินต้นกำเนิดพระพุทธศาสนา นั้นเพราะว่าสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงอุบัติขึ้นในราชวงศ์ศากยะซึ่งเป็นวรรณะกษัตริย์ ทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงประกาศ พระศาสนาและเสด็จดับขันธ ประินิพพาน ในแผ่นดินชมพูทวีป ซึ่งก็คือประเทศอินเดียในปัจจุบัน ใช่ว่าในผืนแผ่นดินนี้จะมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาแรก ลัทธิศาสนาที่เก่าแก่ ที่สุดของอินเดีย ปรากฏอยู่ใน คัมภีร์พระเวทของชาวอารยัน ช่วงเดียวกับการก่อตั้งอารยธรรมอินเดีย ต่อมาในช่วงต้นพุทธกาลลัทธิพระเวทเดิมก็มีบรรดาคัมภีร์พราหมณ์เข้ามาเพิ่มเติมเปลี่ยนชื่อใหม่ เป็น

ศาสนาพราหมณ์ (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2519: 43) มีการเคารพ บูชาเทพเจ้าหลายองค์ ในขณะเดียวกันนั้นเองก็มีศาสนาใหม่ เกิดขึ้น 2 ศาสนาด้วยกันคือ พุทธศาสนา และศาสนาไชนะ หรือศาสนาเซน เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงประกาศพระศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนาได้ ถือกำเนิดและ เจริญรุ่งเรืองอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย หลังจากพระองค์เสด็จดับ ขันธปรินิพพานแล้ว

ในสมัยราชวงศ์ปาละ กษัตริย์มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา พุทธศาสนาจึงเริ่ม เป็นศาสนาหลักในดินแดนนี้เป็นเวลานาน หลังจากช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่และเสื่อมลงในดินแดน ต่าง ๆ ของอินเดีย ทำให้วัดทางพุทธศาสนาในแคว้นพิหารรุ่งเรืองมากเป็นพิเศษ เช่น ที่นาลันทา มีภิกษุ เป็นพันรูปจากดินแดนต่าง ๆ มาศึกษา ในฐานะมหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนาที่เก่า แก่ที่สุด สถาปนาโดยกษัตริย์แห่ง ราชวงศ์คุปตะจากพระเจ้าศักราทิตยถึงพระเจ้าวัชร (หม่อม หลวงสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2528: 21) โดยในช่วงปลายราชพุทธศตวรรษที่ 14-18 เป็นช่วงที่มี วิวัฒนาการของลัทธิตันตระในพุทธศาสนา ภายใต้การ ปกครองของราชวงศ์ปาละ เมื่อพุทธ ศาสนาก็เริ่มเข้าสู่ความเสื่อม อันเป็นผลมาจากการผสมกลมกลืนเข้ากับศาสนาพราหมณ์และ รับอิทธิพลตันตระซึ่งกำลังเป็นที่นิยมขณะนั้น ทำให้ปรัชญามหายานกลายเป็นลัทธิความเชื่อที่ เรียกว่า วัชรยาน หรือพุทธศาสนาตันตระไป (ผาสุข อินทราวุธ, 2530: 47) จนกลายเป็น ลามะที่แพร่หลายในทิเบตเป็นจำนวนมาก (หม่อมหลวงสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2528: 21) แม้ใน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้เข้าไปมีอิทธิพลในเขมรและชวา

การปรากฏของพระพุทธรูปทรงเครื่องในประเทศอินเดีย ถือเป็นต้นกำเนิดของ พระพุทธรูปทรงเครื่อง ถูกค้นพบว่าการสร้างครั้งแรกในสมัยคุปตะ พระพุทธรูปทรงเครื่องใน ระยะแรกเริ่มนั้น เป็นพระพุทธรูปสวมเครื่องทรงอย่างพระมหากษัตริย์ โดยเครื่องทรงสามารถ ถอดออกได้ ในยุคสมัยแรกสันนิษฐานว่าเป็นการสร้างรูปของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะตรัสรู้ปะปน กันกับพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ไม่มีการแยกความแตกต่างให้เห็นได้ชัดเจน พระพุทธรูปทรง เครื่ององค์แรกสุดที่พบในศิลปะอินเดีย เป็นพระพุทธรูปองค์ที่แตกต่างไป จากพระพุทธรูปองค์ อื่นตรงที่สวมกรองศอทับจีวรหมัดเฉียงเท่านั้น พบที่เมืองมคธในแคว้นพิหาร สันนิษฐานว่ามีอายุ อยู่ในราชพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 และนับตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ก็ปรากฏว่ามีกร นียมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดียแบบปาละ (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2519: 155-156) จนปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดียอยู่เป็นจำนวนมาก

สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดียที่นิยมสร้างด้วยวัสดุสำริด มักหล่อเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์เดียว โดยไม่มีองค์ประกอบอื่น แวดล้อม ต่างจากวัสดุศิลา ทั้งนี้ก็ยังมีการค้นพบพระพุทธรูปในลักษณะที่มีรูปบุคคลขนาดเล็ก ประกอบที่ด้านข้างบาง นิยมมีแผนหลังคล้ายประติมากรรมนูนต่ำ ประกอบเป็นรูปซุ้ม หรือ ลวดลายอื่นๆ เช่น เปลวไฟ บางทีก็มีรูปบุคคลขนาดเล็กขนาดเล็กลอยอยู่ อาจเป็นรูปพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะสื่อความหมายถึง พระพุทธเจ้าผู้มีภาวะเหนือมนุษย์ตามคติมหายาน (ผาสุ อินทราวุธ, 2530: 79)

สำหรับปางของพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดียนั้น ยังไม่มีการกำหนดว่าจะต้องสร้างเป็นพระพุทธรูป ปางใดหรือตามพระพุทธรูปประวัติตอนใด โดยมากจะค้นพบพระพุทธรูปทรงเครื่องในอิริยาบถประทับยืนแสดงปางประทานอภัย ปางประทานพร และปางแสดงธรรม หรือพระพุทธรูปในอิริยาบถประทับนั่ง ทั้งขัดสมาธิราบและ ขัดสมาธิเพชร โดยนิยมสร้างเป็นปางประทานอภัย ปางมาร วิชัย และปางปฐมเทศนา พระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างในประเทศอินเดีย สมัยปาละนั้น นิยมใช้วัสดุสำคัญในการสร้างเป็น 2 ประเภทคือ พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลา และ พระพุทธรูปทรงเครื่องสำริด โดยพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลาจะนิยมสลักบนแผ่นหินเป็นรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง องค์พระสวมเครื่องทรงเฉพาะมณฑกฏ กุณฑล และกรองศอ ตามแบบศิลปะปาละ นอกจากนี้ยังพบ ประติมากรรมรูปเคารพอื่นๆ เช่น รูปพระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธรูปทรงเครื่องเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีภาพวาดในถ้ำอชันดาเป็นภาพวาดพระโพธิสัตว์ภาพวาดพระปัทมปาณีโพธิสัตว์และพระวัชรปาณีโพธิสัตว์ จิตรกรรม ศิลปะ คุปตะตอนปลาย หรือหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่12) ถือกันว่าเป็นงานจิตรกรรมที่งดงามที่สุดภาพหนึ่งของประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดีย

พระพุทธรูปทรงเครื่อง เป็นพระพุทธรูปแบบหนึ่งที่ได้รับคามนิยมสร้างกันขึ้นในดินแดนที่นับถือพระพุทธศาสนา แต่เดิมนั้นการสร้างพระพุทธรูปเปรียบเสมือนรูปเคารพแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นที่นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายในทุกแห่งที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปถึง ซึ่งแต่เดิมมักทำการสร้างพระพุทธรูปครองจีวรตามจริงอย่างพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ต่อมาจึงมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิหรือกษัตริย์ อันมีต้นเค้ามาจากการถวายเครื่องประดับแด่พระพุทธรูป (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2545: 133)

พัฒนาการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด เกิดเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องฐานะของพระพุทธเจ้าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งเคยเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาได้สะสมบารมีไว้มากจนสามารถบรรลุพระโพธิญาณได้ โดยราวพุทธศตวรรษที่ 4 นิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นนิกายมหายาน มีความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าแตกต่างไปจากเดิม คือเชื่อว่า พระพุทธเจ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ (A.K. Warder, 1970: 276 – 277) และยกย่องให้พระองค์เป็นมหาบุรุษหรือโลกุตระ ผู้พ้นจากกิเลสทั้งปวง พระสรีระของพระองค์ การดำรงพระชนม์อยู่ และพระอานาภาพของพระองค์ไม่มีที่สิ้นสุด มีญาณรู้ความลับ และรู้ความไม่เกิดอีก กล่าวโดยสรุปว่า นิกายนี้ยกย่องพระพุทธเจ้าให้อยู่ในภาวะเหนือมนุษย์ทั่วไป (Transcendental Buddha) (ผาสุก อินทราวุธ, 2530: 79) ดังปรากฏหลักฐานในมหาปริพพานสูตร ที่มีการปลงพระศพของพระพุทธเจ้าเยี่ยงมหากษัตริย์ (Dorothy H.Fickle, 2517: 94) พระพุทธเจ้าจึงทรงมีฐานะเป็นจักรวาทิน (Cakravatin) หรือจักรพรรดิของจักรวาล (Universal Emperor) ถึงกับยกย่องให้พระพุทธเจ้าทรงครองอาณาจักรนิพพาน ราวกับว่านิพพานเป็นสวรรค์ชั้นหนึ่ง (Dorothy H.Fickle, 2517: 93) จนกระทั่ง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 นี้ก็ได้เกิดคติ “พุทธราชา (Buddharāja)” ที่ได้รับอิทธิพลจากคติ “จักรวาทิน (Cakravartin)” ในความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นจักรพรรดิแห่งจักรวาล ในฝ่ายปาละและพุกาม และลัทธิเทวราชา (Devarāja) จากฝ่ายกัมพูชเขตตะ พัฒนาการเป็นคติ “จักรพรรดิราชา (Chakravartinrāja)” คือ จักรพรรดิผู้เป็นใหญ่เหนือเหล่าพระราชา ด้วยเหตุนี้ จึงมีการถวายเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ เพื่อตกแต่งพระพุทธรูปเป็นพุทธรูปบูชา ดังปรากฏในคัมภีร์ลิลิตวิสูตรของนิกายมหาสังฆิกะว่า มีการถวายเครื่องทรงและเครื่องประดับทำด้วยทองแก่พระพุทธรูปแบบเดียวกับที่ถวายกษัตริย์ (Paul Mus, 1928: 269) และในมหาวรรค (Mahavagga) และจุลวรรค (Culavagga) ยังยืนยันการถวายเครื่องเพชรพลอย กระบังหน้า และอาภรณ์กษัตริย์แก่พระพุทธรูป (Rowland, Benjammin, 1961: 23) แม้เมื่อครั้งที่หลวงจีนเหียนจั้งเดินทางจาริกแสวงบุญระหว่าง พ.ศ.1171 – 1188 ก็ได้พบการสวมเครื่องทรงให้กับพระพุทธรูปในสถานที่ต่างๆ กัน รวมทั้งที่พุทธคยาด้วย (Paul Mus, 1928: 167)

ลักษณะการบูชาพระพุทธรูปด้วยเครื่องทรงกษัตริย์ดังกล่าว นำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามคติพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกายวัชรยาน ซึ่งนิยมนับถือกันทั่วไปในอินเดียสมัยราชวงศ์ปละ-เสนะ บางครั้งก็มีการสร้างพระพุทธรูป

ทรงเครื่องเป็นพระพิมพ์ เพื่อเป็นของที่ระลึกสำหรับนักแสวงบุญที่มีมากในขณะนั้น ซึ่งมักจะไปเยือนสังเวชนียสถานหรือสถานที่สำคัญตามพุทธประวัติ นิยมสร้างพระทรงเครื่อง 8 ปาง (อรพินท์ พงษ์ภักดี และคณะ, 2521: 556 – 558) ที่ประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ของสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากหลักฐานของคติพุทธศาสนาฝ่าย “นิกาย สรวาสติวาท” (Sarvāstivāda) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-6 มีความหมายถึง “พระโพธิสัตว์” (Bodhisattva) และ “เจ้าชายสิทธัตถะ” (Siddhartha) ที่ยังไม่บรรลุปะเป็นพระพุทธเจ้า และ “พระโพธิสัตว์ไมเตรยะ” (Bodhisattva Maitreya) ปรากฏความในคัมภีร์ “ลลิตวิสตรสูตร” (Lalitavistara Sūtra) ว่า เป็นกษัตริย์อยู่บนสวรรค์ รอการมาประสูติเป็นอนาคตพุทธเจ้า ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ให้ทัศนะว่า พระคัมภีร์ลลิตวิสตรนี้ ไม่ปรากฏว่าเขียนขึ้นเมื่อไร แต่พอมีหลักฐานว่าเขียนขึ้นภายหลังเมื่อมีพระพุทธรูปแล้ว ในอัยยิกที่ 26 ตอนที่ว่าด้วย อานิสสพระพุทธรูปมีขนขุมละเส้น เพราะบูชาพระเจดีย์และพระพุทธรูป ตอนที่ว่าพระพุทธรูปทรงมีกำลังมาก เพราะอานิสสบูชาพระพุทธรูปนี้แสดงว่า เมื่อเขียนพระคัมภีร์นี้ได้มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นแล้ว ส่วนพระพุทธรูปนั้นมีในโลกเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 5- 6 จึงเห็นได้ว่าพระคัมภีร์นี้ เขียนขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 เพราะต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 6 พระอัสสโฆษกษัตริย์นิกายมหายาน ได้รจนาเรื่องพุทธจริตดำเนินตามเค้าเรื่องของพระคัมภีร์ลลิตวิสตรนี้ โดยท่านนำเนื้อเรื่องจากพระคัมภีร์มาแต่งเป็นฉันท พระคัมภีร์ลลิตวิสตรนี้ นักศิลปินได้นำไปทำรูปเรื่องประดับตกแต่งสถูปบุโรพุโธในชวาเมื่อประมาณ พ.ศ.1390-1443 ภาพที่แกะสลักเหล่านั้นแสดงถึงพุทธประวัติโดยอาศัยพระคัมภีร์ลลิตวิสตรทั้งสิ้น (แสง มนวิฑูร, 2512: 17)

นอกจากนี้ ยังมีพระสูตรสำคัญอีกพระสูตรที่เป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก ชื่อว่า “ชมพูบดีสูตร” เป็นนิทานพระพุทธประวัติ จิน ญวน ที่นับถือพระพุทธศาสนา มีความเชื่อไม่เหมือนกับไทย โดยเชื่อว่าท้าวมหาชมพู เป็นพระมหากษัตริย์ครองเมืองปัญจลราชฐ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทรมานพระองค์ ท้าวมหาชมพูเลื่อมใสศรัทธา จึงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นพระภิกษุ แล้วเพียรบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอริยสาวกพระองค์หนึ่งในครั้งพุทธกาล (หอพระสมุดวชิรญาณ หลวงภักดีลักษณะวิจารณ์ (ไพบูลย์ กิติโกเศศ), 2464: ก) พระสูตรนอกนิบาตนี้ พบต้นฉบับอยู่ในประเทศไทย ประเทศพม่า (Thiripyan-chai U Mya, 1959: 28-37) ประเทศกัมพูชา (ศานติ ภัคคิคำ, 2549: 33) และประเทศลาว

(ณัฐา คุ่มแก้ว, 2552: 112) เป็นพระสูตรที่ถูกจัดในหมวดสุดตสังคหะคือหนังสือในหมวดสุดตันตปิฎกที่มีต้นเค้าเรื่องมาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายานและนำมาแต่งเป็นภาษาบาลีในภายหลัง (ณัฐา คุ่มแก้ว, 2552: 19) นักวิชาการพม่าสันนิษฐานว่าเรื่องชมพูบดีนี้น่าจะแพร่หลายจากพม่าเข้าสู่ประเทศไทยและประเทศลาวโดยพระสงฆ์ภิกษุเถรวาทที่เป็นชาวมอญ มีการค้นพบการสวดมนต์โดยพระสงฆ์ 3 รูป แทนพระพุทธเจ้า พระเจ้าราชาธิราชและพระเจ้าชมพูบดี (Thiripyanchai U Mya, 1959: 71) พระสูตรนี้เป็นที่นิยมในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา อาจเข้ามาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางดังปรากฏหลักฐาน คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย และปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนปลายรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งส่งหนังสือชมพูบดีตัวตู่ไปให้แก่พระเจ้าเกียรติศิริกษัตริย์ลังกาผ่านพระสงฆ์ซึ่งเดินทางมาสืบพระพุทธศาสนา (ศานติ ภัคคีคำ, 2549: 33) ชมพูบดีสูตรนี้เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเทศนาที่วัดเวฬุวนารามใกล้กรุงราชคฤห์เล่าถึงกษัตริย์ผู้มีฤทธาานุภาพมากพระองค์หนึ่งนามว่าชมพูบดีเสวยราชสมบัติอยู่ที่เมืองปลาลาลราชภูร วันหนึ่งพระเจ้าชมพูบดีเหาะไปเจอปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร ทรงพิโรธหมายจะทำลายปราสาท แต่ไม่สำเร็จจึงส่งวิษณุไปรื้อยพระกรรมของพระเจ้าพิมพิสาร แต่ไม่เป็นผลเพราะอานุภาพของพระพุทธเจ้า ฝ่ายพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าพระเจ้าชมพูบดีมีปัญหาบารมีอาจสำเร็จจอร์หันตผล จึงให้พระอินทร์ไปเชิญพระเจ้าชมพูบดีมาหา และเนรมิตเมืองขึ้นมาให้ยิ่งใหญ่กว่าเมืองของพระเจ้าชมพูบดีเนรมิตพระองค์เป็นพระจักรพรรดิที่ยิ่งกว่าพระจักรพรรดิทั้งหมดเพื่อทรมานพระเจ้าชมพูบดี จนละทิฐิมานะและรับฟังพระธรรมเทศนาจนเลื่อมใสและออกผนวชจนสำเร็จจอร์หันตผลในที่สุด (ธนภัทร์ ลิ้มหัตถ์กุล, 2558: 2)

กล่าวได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมีพัฒนาการมาจากคติมหายาน (Mahāyāna Buddhism) ต่อมาได้ผสมผสานกับนิกายพุทธตันตระ (Tantric Buddhism - Vajrayana Tantra) พุทธศิลป์ทรงเครื่องจึงหมายถึง “พระมหาไวโรจนะ (Mahāvairocana) พระอาทิพุทธ (Ādi) พระวัชรสัตว์พุทธะ (Vajrasattva Buddha)” พระพุทธเจ้าผู้เป็นราชาเหนือเหล่าพระตถาคตพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระองค์แรกที่ให้กำเนิดพระมานิพุทธเจ้า “ปัญจสุคต (Pañca Sugatā)” ในพุทธภาวะ “สัมโภคกาย (Sambhoga-kāya)” ทั้ง 5 พระองค์ที่เริ่มปรากฏรูปประติมากรรมทางศิลปะในสมัยปาละ สมัยพุกาม และสมัยกัมพูชเทศะ มาตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ส่วนคติพุทธศาสนาฝ่ายสถวิรวาท (Sthāvirīya) วิภาชยาทิน

(Vibhajjavāda) หินยาน (Hīnayāna) หรือเถรวาท (Theravāda) พระพุทธรูปทรงเครื่อง กษัตริย์จะหมายถึง “พระศรีอาริยมตไตรย (Phra Sri Ariya Metteyya)” ครึ่งที่ยังคงเป็นพระ โพธิสัตว์ที่กำลังบำเพ็ญสมาธิประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อรอการเสด็จลงมาประสูติเป็น พระอนาคตพุทธเจ้าพระองค์สุดท้ายในภัทรกัปนี้ ปรากฏรูปประติมากรรมพระศรีอาริยมต ไตรยทรงเครื่องกษัตริย์ในลังกา รามัญ และพุกาม ตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 15 อีกทั้งยัง หมายถึงคติ “ท้าวชมพูบดี (Jambupati)” พระสูตรนอกนิบาตที่เล่าถึงเรื่องราวพระพุทธเจ้า สมณโคตม (Samaná Gautama) กำราบพระยาชมพูดี ที่ถูกแต่งตั้งในสมัยรามัญ พม่า และ ล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 แต่เพิ่งปรากฏรูปประติมากรรมทางศิลปะในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 21 – 22 ต่อมา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในกลุ่มรัฐลุ่มน้ำเจ้าพระยา ก็ได้สร้าง คติ “พระจักรพรรดิราช” ที่กษัตริย์สามารถเป็นพระพุทธจักรพรรดิราชผู้ครองชมพูทวีปทั้ง 4 ในกัปที่พระพุทธเจ้าศรีอาริยมตไตรยยังไม่ได้ลงมาจุติได้ ดังปรากฏในวรรณกรรม “ไตรภูมิ พระร่วง” เพียงแต่กษัตริย์ที่ต้องการเป็นพระจักรพรรดินั้นจะต้องครอบครองแก้วจักรพรรดิ 7 ประการ จึงจะเป็นพระจักรพรรดิราชผู้ครอบครองชมพูทวีป ที่ถูกนำมาใช้ในเป็นข้ออ้างใน การพระราชสงครามเพื่อการขยายอาณาจักรทั้งของฝ่ายพุกาม หงสาวดี อังวะ กรุงศรีอยุธยา หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และละแวก มาตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 18-22

การกำเนิดของพระพุทธรูปทรงเครื่องในอินเดีย ซึ่งถือเป็นปฐมบทของการสร้าง พระพุทธรูป ทรงเครื่องในพระพุทธศาสนานั้น เกิดมาจากคติความเชื่อในฐานะของสมเด็จพระ บรมศาสดาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยการยกย่องว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระสภาวะที่ เหนือมนุษย์ธรรมดาทั่วไป จึงเกิดการนำเครื่องทรงอันมีค่ามาแต่งถวายพระพุทธรูปเพื่อแสดง ให้เห็นถึงพระสภาวะอันอยู่เหนือมนุษย์นั้น และเพื่ออานิสงส์เป็นพุทธบูชาอีกด้วย คตินิยม เช่นนี้ปรากฏชัดเจนในคัมภีร์มหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติมหายาน ซึ่งนิยมนับถือกันทั่วไปใน อินเดีย สมัยราชวงศ์ปาละ บางครั้งพระพุทธรูปทรงเครื่องมีขนาดเล็กเป็นพระพิมพ์ คงเป็น ของที่ระลึกสำหรับนักจาริกแสวงบุญที่มีมากในยุคนั้น (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2519: 155 - 156) และได้ขยายเข้ามาจนถึงอาณาจักรพุกาม ดังปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่าง แพร่หลายในดินแดนประเทศพม่า อีกทั้งความเชื่อคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องได้แผ่ เข้ามายังอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง ตลอดจนอาณาจักรขอม ปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่อง มากมาย การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องนั้นมีคติความเชื่ออยู่มากมายทางในพระพุทธ

ศาสนาพยานและ พระพุทธศาสนาเถรวาท จะได้กล่าวถึงแค่ 3 คติ ได้แก่ คติว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิราช คติพระศรีอาริยมตไตรย และคติตามคัมภีร์ชมพูสูตรของพระพุทธศาสนาพยานซึ่งได้รับความนิยมอย่างมาก

การสร้างพระพุทธเจ้าทรงเครื่องตามคติจักรวรรดิน

คติจักรวรรดิน จักรพรรดิของจักรวาล คือ ความเป็นจักรพรรดิราช หรือ หมายถึง พระราชาของพระราชา เป็นแนวคิดที่นับถือว่าพระพุทธเจ้าทรงมีความเป็นจักรพรรดิทั้งทางโลก คือ มีความเหนือผู้เป็นใหญ่ทั้งมวลในทางโลกเปรียบเสมือนพระเจ้าจักรพรรดิราช และในทางธรรมคือเป็นธรรมจักรพรรดิ ด้วยคติความเชื่อที่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอยู่เหนือธรรมชาติ (Warder A.K., 1970: 276 - 277) ความเป็นมาของการเกิดแนวคิด คติเช่นนี้ว่า สืบเนื่องจากเมื่อพระพุทธศาสนาได้รุ่งเรืองเป็นที่นับถือของกลุ่มชนเหนือศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาที่มีอยู่เดิมในอินเดีย ชาวฮินดูได้เกิดศรัทธาเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาความมีอยู่ของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงพบว่ามิช่วงระยะเวลาอันสั้น คือทรงมีพระชนมายุเพียง 80 พรรษา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเพื่อพระศาสนาเพียง 45 พรรษา ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อพิจารณาว่านิพพานมีความสูงจึงมีความรู้สึกว่ามีพระศาสดาเป็นหลัก ต่างจากหลักการในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ที่มี “ปรมาตมัน” อันเป็นคำสอนสำคัญที่เน้นหนักอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัท ปรมาตมันคือวิญญาณสากลหรือเป็นความจริงอันสูงสุด ที่เรียกว่าอันติมะสัจจะ บางทีก็เรียกว่า “พรหมัน” ปรมาตมันนั้นเป็นศูนย์รวมของวิญญาณย่อยทั้งหลายที่เรียกกันว่า อาตมัน หรือ ชีวาตมัน ดังนั้นคัมภีร์อุปนิษัทจึงสอนว่า อาตมันก็คือพรหมัน ผู้ที่รู้จักและเข้าใจอาตมันจึงเท่ากับรู้จักและเข้าใจพรหมมัน ผู้ที่รู้จักพรหมมันผู้นั้นจะเข้าถึงโมกษะ คือ ภาวะแห่งความหลุดพ้น คืออยู่ร่วมกับพรหมันหรือปรมาตมัน อันเป็นวิญญาณสากลได้ เป็นที่สถิตนักบวชกลุ่มนี้จึงได้

ภาพที่ 1 พระพุทธเจ้าทรงเครื่อง วัดนางนองวรวิหาร เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาหายาน ตามคติความเชื่อที่ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีความพิเศษ สามารถมีพระกายต่าง ๆ มากมาย และมีพระไวยโรจนาเป็นนเสมือนพลังงานศักดิ์สิทธิ์ที่ส่งพระพุทธเจ้าลงมาอุบัติ ด้วยเหตุที่ว่านี้ จึงทำให้มีการยกย่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ทรงมีฐานะเป็นจักรพรรดิราช และยกย่องให้ทรงเป็นมหาบุรุษหรือโลกุตตร ประกอบด้วย ตรีกายคือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมาณกาย คือผู้พ้นจากกิเลสทั้งปวง พระสรีระ ของพระองค์ (ผาสุข อินทราวุธ, 2530: 79) การดำรงพระชนม์อยู่และพระอานุภาพของพระองค์นั้นไม่มีที่สิ้นสุด มีญาณรูปความลับ และรูปความไม่เกิดอีกคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอยู่ในภาวะเหนือมนุษย์ (Paul Mus, *Le Buddha Pare, Son Origine Indienne*, 1928: 269) คติเช่นว่านี้ ทำให้เกิดคตินิยมการถวายเครื่องทรงกษัตริย์ เพื่อประดับ ตกแต่งพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธรูชา ดังปรากฏในคัมภีร์ลลิตวิสูตรของนิกายมหาสังฆิ

กว่ามีการถวาย เครื่องทรงและเครื่องประดับทำด้วยทองคำพระพุทธรูปแบบเดียวกับเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ (แสง มนวิฑูร, 2512: 598-602) คติพุทธศาสนamahayan ในเวลาต่อมาได้ปรากฏชัดเจนอย่างยิ่งตามคติของพวกวัชรยาน คติเรื่องนี้ได้แผ่ขยายเข้าไปยังอาณาจักรพุกามอันเป็นดินแดนของพม่า มอญ ตลอดถึงอาณาจักรขอม อันเป็น ดินแดนของเขมร และอาณาจักรลพบุรี ซึ่งเป็นดินแดนของประเทศไทยในปัจจุบัน

การสร้างแนวคิดประยุคนี้เทียบเคียงได้กับหลักปรมาตมน์ ดังเช่นของศาสนาพราหมณ์ ฮินดู โดยสร้างคติความเชื่อว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีความพิเศษ สามารถมีพระกายต่าง ๆ มากมาย และมีพระไวโรหณะเป็นเสมือนพลังงานศักดิ์สิทธิ์ที่ส่งพระพุทธรูปเจ้าลงมาอุบัติ ด้วยเหตุที่ว่านี้ จึงทำให้มีการยกย่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ทรงมีฐานะเป็นจักรวรรดิน และยกย่องให้ทรงเป็นมหาบุรุษหรือโลกุตระ ประกอบด้วยตรีกาย คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมาณกาย คือ ผู้พ้นจากกิเลสทั้งปวง พระสรีระของพระองค์ การดำรงพระชนม์อยู่ และพระอานุภาพของพระองค์นั้นไม่มีที่สิ้นสุด มีญาณรู้ความลับและรู้ความไม่เกิดอีก กล่าวโดยสรุปได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอยู่ในภาวะเหนือมนุษย์ (ผาสุข อินทราชู, 2530: 79) คติเช่นว่านี้ ทำให้เกิดคตินิยมการถวายเครื่องทรงกษัตริย์เพื่อประดับ ตกแต่งพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธบูชา ดังปรากฏในคัมภีร์ ลลิตวิสูตรของนิกายมหาสังฆิกะ ว่ามีการถวายเครื่องทรงและเครื่องประดับทำด้วยทองคำพระพุทธรูปแบบเดียวกับเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ (Paul Mus, Le Buddha Pare, 1928: 269) และใน Mahavanna และ Culavanna ยังยืนยันการถวายเครื่องเพชรพลอย กระบังหน้า และอาภรณ์แก่พระพุทธรูป นอกจากนี้ ก็ยังได้พบการสวมเครื่องทรงให้กับพระพุทธรูปในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ลักษณะการบูชาพระพุทธรูปด้วยการถวายเครื่องทรงอย่างพระมหากษัตริย์ดังกล่าว จึงเป็นการนำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องทรงอย่างพระมหากษัตริย์ตามคติพุทธศาสนamahayan ในเวลาต่อมาได้ปรากฏชัดเจนอย่างยิ่งตามคติของพวกวัชรยาน คติเรื่องจักรวาทินนี้ได้แผ่ขยายเข้าไปยังอาณาจักรพุกามอันเป็นดินแดนของพม่า มอญ ตลอดถึงอาณาจักรขอม อันเป็น ดินแดนของเขมร และอาณาจักรลพบุรี ซึ่งเป็นดินแดนของประเทศไทยในปัจจุบัน

แนวคิดหรือคิตว่าด้วยจักรวรรดินี้ นับเป็นการเปลี่ยนแนวคิดของพุทธศาสนิกชนอย่าง ชัดเจนที่เข้าใจว่า พระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นเพียงบุคลุชนธรรมดาสามัญที่ทรงสละพระราชทรัพย์ ความสุขสบาย เสด็จออกผนวช ทรงบำเพ็ญความเพียรก่อปรด้วยความเพียรที่ทรง

สั่งสมมาหลายภพชาตินับไม่ถ้วน จนทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เต็มเปี่ยมด้วยพระปัญญาญาณอันประเสริฐ เมื่อ แนวคิดจักรวรรดินเข้ามามีอิทธิพลของพุทธศาสนิกชน พระพุทธเจ้าจึงทรงมีพระสถานะอันเป็นทิพย์ ประกอบด้วยเครื่องทรงอันวิจิตรอลังการ เกิดแรงบันดาลใจให้ศิลปินสร้างพระพุทธรูปในลักษณะ ทรงเครื่องอย่างพระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงพระสถานะที่อยู่เหนือมนุษย์ธรรมดา

นอกจากนี้ ในคติของพระพุทธรูปนิกายมหายาน ยังมีความเชื่อเรื่องพระไวโรจนะซึ่ง ฝ่ายมหายานเชื่อว่า อาทิพุทธ (ชื่อพระพุทธเจ้า) เป็นพระพุทธเจ้าที่อุบัติขึ้นพร้อมกับโลก หรือเรียกว่า ธรรมกาย (ในภาษาสันสกฤต เรียก พระสมันตรพุทธเจ้า) เป็นต้นกำเนิดแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้ง จักรวาลที่เรียกว่า ธยานิพุทธ ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ได้แก่ (ชัชวาล อัมมากุล, 2560: 127)

- 1) พระไวโรจนะ หรืออีกชื่อหนึ่งคือ มหาสุริยประภา พระปฐมพุทธะ
- 2) พระอัมภิกษุพุทธะ
- 3) พระอมิตะพุทธะ
- 4) พระรัตนสัมภาวะพุทธะ
- 5) พระอมิตาภะพุทธะ

เรื่องพระไวโรจนะนี้ พระวิศวกัทร สือว่างตุ (มณีปัทมเกตุ) ได้กรุณาให้ข้อมูลจากการ สัมภาษณ์ ว่า “พระไวโรจนะ ซึ่งทางมหายานนับว่าเป็นพระธยานิพุทธะ 1 ใน 5 องค์ ทรงเป็นประธานของพระพุทธะทั้ง 5 นั้น พระไวโรจนะ มิใช่ พระพุทธเจ้าองค์ปฐม แต่ทรงเป็นธยานิพุทธที่สถิต ณ พุทธเกษตร อันอาจจะกล่าวได้เป็นต้นธรรมต้นธาตุของพระพุทธเจ้าทั้งปวงก็ได้ แต่มิใช่พระพุทธเจ้าที่อุบัติลงมายังมนุษย์โลก ดังเช่นสมเด็จพระองค์ปฐม” และศึกษาพระสูตรมหายานของจีนแล้วจะพบว่า ปรากฏคัมภีร์ที่ชื่อ อวตังสะ ที่บรรยายว่าพระสัมโมคคกายพุทธเจ้า งดงามอลังการ พระสูตรฝ่ายวัชรยานหลายเล่ม ที่กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงเบญจมาลา และเครื่องวิภูษิตอลังการอีกด้วย (ชัชวาล อัมมากุล, 2560: 128)

สำหรับในประเทศไทยมีปรากฏชัดในสมัยสุโขทัย ปรากฏชัดในสมัยกรุงสุโขทัย เมื่อมีการพระราชนิพนธ์ ไตรภูมิพระร่วง และได้กล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดิราช สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ และความตอนหนึ่งได้ กล่าวถึง กงจักรแก้ว ซึ่งมีนัยยะสำคัญประการหนึ่ง คือ การบังเกิดของพระมหาจักรพรรดิ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้า นั้นจะไม่

บังเกิดขึ้นพร้อมกัน ดังความตอนหนึ่งที่ว่า “อันว่ากงจักรแก้วนั้นไข อินท์แลพรหมเทพยดาผู้มีฤทธานุภาพ กระทำกงจักร แก้วนั้นหามีได้แลกงจักรแก้วนั้น หากเป็นเองแลเกิด สำหรับบุญท่านผู้เป็นพระญาณมหาจักรพรรดิราชเจ้านั้น แลฯ ฝีมือว่ากลั่นอันใดแล บมีพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกโพธิ์ได้ จึงมีพระญาณมหาจักรพรรดิแทนได้” ข้อความตอนนี้อยู่แสดงสถานะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างชัดเจนว่า มีสถานะเสมอด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ โดยแฝงนัยยะการยกย่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นธรรมจักรดิราช ซึ่งคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปแบบนี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในยุคสมัยอยุธยาสืบมา

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามคติพระศรีอารียเมตไตรย

พระปฏิมาของพระศรีอารียเมตไตรย ที่สันนิษฐานว่าอาจเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สร้างในศิลปะอยุธยา นั้น คงจะหมายถึงพระเมตไตรยโพธิสัตว์อนาคตพุทธเจ้าคติเดียวกับที่พบในศิลปะอินเดียตั้งแต่สมัยคันธาระ นับถือกันมากทั้งในพุทธศาสนาเถรวาทและหินยาน พระเมตไตรยโดยปกติมีลักษณะทางประติมานวิทยาเฉพาะองค์ คือ พระหัตถ์ขวามักถือดอกบัว และมีรูปสัณฐานประดับบนด้านหน้า มงกุฎ หรือมวยผม ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับถือพระศรีอารียเมตไตรยอย่างมาก โดยถือว่าเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ต่อไป หลังจากที่พระศรีศากยมุนี พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันปรินิพพานได้ 5,000 ปี เรื่องราวของพระศรีอารียเมตไตรยคงเป็นที่เชื่อถือ ศรัทธากันมากในดินแดนแถบนี้ เช่น ทางล้านนาไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 และทางสุโขทัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 เล่าถึงพระมัลลย์ ได้ไปพบพระศรีอารียเมตไตรยในสวรรค์ชั้นดุสิต ส่วนในอาณาจักรสุโขทัย พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงแต่งไตรภูมิพระร่วง เพื่อจุดมุ่งหมายประการหนึ่งสำหรับผู้ที่ยังเวียนว่ายในไตรภูมิ ได้สะสมหรือสร้างคุณงามความดีจะได้ไปเกิดพบพระศรีอารีย (พระราชมุนี, 2529: 47) ซึ่งพระศรีอารียได้กล่าวไว้ว่า ผู้ใดปรารถนาจะได้พบพระองค์ใหม่พึงเทศน์มหาชาติให้จบภายใน 1 วัน ทั้งตั้งเครื่องบูชาให้ครบสิ่งละพัน และต้อง เว้นจากการทำบาปทั้งปวง จึงจะได้เกิดมาในชาติของพระองค์ที่เป็นโลกแห่งอุดมคติ มีแต่ความสุขสบาย โดยเสมอภาค

ภาพที่ 2 พระศรีอาริยเมตไตรย วัดพิชยญาติการาม เขตคลองสาร กรุงเทพมหานคร

ความเชื่อที่ว่าพระโพธิสัตว์ คือ ผู้ที่ปรารถนาที่จะบังเกิดมาตรัสรู้ในชาติถัดมา สัมโพธิญาณในอนาคต ตามคติของพระพุทธศาสนานิกายมหายานมีความเชื่อว่า สวรรค์ชั้นนี้ อยู่สูงกว่าชั้นยามาไป 168,000 โยชน์ มีปราสาทแก้ว ปราสาททอง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีสวน สระบัวสวยงามยิ่งกว่าสวรรค์ชั้นที่อยู่ต่ำกว่า เป็นที่ประทับของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย และว่าที่พระอัครสาวก ดังปรากฏในไตรภูมิพระร่วงในเวลาต่อมา อุดมคติเรื่องพระโพธิสัตว์นี้ มีความสำคัญมากในมหายาน ทุกคนเจริญรอยตามพระพุทธเจ้าทุกพระองค์เคยปฏิบัติกันมา โดยการบำเพ็ญตนเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์เป็น “พระโพธิสัตว์” มหายานมุ่งเน้นต่อการดำรง

ชีวิตเพื่อให้ เข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อจะได้ สั่งสอนสรรพสัตว์ให้หลุดพ้น พระองค์บำเพ็ญบารมีเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกฝ่ายมหายานจึงบำเพ็ญตนเช่นนั้น เพราะตระหนักดีว่า ทุกคนสามารถบรรลุโพธิภาวะได้

เนื่องจากสรรพสัตว์นั้นมี “โพธิจิต” คือจิตที่จะบรรลุโพธิได้ อยู่ในตนอยู่แล้ว อุดมการณ์ในการเป็นพระโพธิสัตว์ “อุดมคติของฝ่ายมหายาน สอนให้ ทุกคนบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อที่จะได้ ช่วยปลดปล่อยทุกข์ของสัตว์โลกได้กว้างขวาง พระโพธิสัตว์ หมายถึงผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2516: ๙) ดังนั้น จึงมีการนับถือพระโพธิสัตว์หลายพระองค์ และมีการสร้างรูปเคารพเพื่อเป็นที่สักการะบูชา เนื่องจากพระโพธิสัตว์ทั้งปวงนั้น มีสถานะอันเป็นทิพย์อยู่แล้ว จึงมีการสร้างรูปลักษณะด้วยการทรงเครื่องอย่างวิจิตร แต่จะน้อยกว่าพระพุทธเจ้า การสร้างพระโพธิสัตว์ในคติของพระพุทธศาสนานิกายมหายานนี้ มักปรากฏพระโพธิสัตว์สำคัญๆ ดังนี้

1) พระนางปรัชญาปารมิตา ทรงเป็นเทวนารีในพุทธศาสนาลัทธิวัชรยานหรือตันตระยานพระนางปรัชญาปารมิตาทรงเป็นเทวนารีในกุลหรือสายสกุลของพระอมิตาภพุทธะประจำทิศตะวันตก จึงทรงมีรูปพระชินอมิตาภะ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประทับปางสมาธิบนพระเศียร รูปลักษณะของพระนางมีสี่กายขาวหรือเหลือง มีหลายแขน พระหัตถ์อยู่ในท่าธรรมจักรมุทรา ถือดอกบัว คัมภีร์ลูกประคำ หรือวัชระ ลักษณะเด่นของพระนางคือเป็นที่รวมของพระธยานิพุทธะทั้งหลายไว้ ด้วยกันซึ่งเป็นการสะท้อนปรัชญาธรรมคือความว่างที่สามารถแทรกซึมเป็นองค์ประกอบในทุกสิ่ง พระกรคู่หน้าของพระปรัชญาปารมิตาทรงอยู่ในท่า หมุนธรรมจักรหรือธรรมจักรมุทรา ด้านหลังพระองค์เป็นดอกบัวสีขาว มีคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาวางอยู่บนดอกบัว ส่วนในศิลปะกัมพูชา มักปรากฏในรูปสองกรพระหัตถ์ขวาทรงถือคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา พระหัตถ์ซ้ายทรงถือดอกบัวหรือ พระหัตถ์ขวาทรงถือดอกบัว และพระหัตถ์ซ้ายถือคัมภีร์พระนางแบ่งตามวรรณะได้เป็น 3 วรรณะ คือ (ผาสุข อินทราวุธ, 2543: 77)

(1) ลิตปรัชญาปารมิตา หรือวรรณะขาว ประทับบนดอกบัวขาว พระหัตถ์ ถือดอกบัว และคัมภีร์ ไม่มีปางดุร้าย

(2) ปิตปรัชญาปารมิตา หรือวรรณะเหลือง พระหัตถ์ทำปางธรรมจักร รูปปั้นของวรรณะนี้พบมากในเกาะชวา

(3) กนกปรัชญาปารมิตา หรือวรรณะทอง คล้ายวรรณะเหลืองแต่เพิ่มจำนวน

ดอกบัวและคัมภีร์ให้ มากขึ้น เป็นที่นิยมในอินเดีย

นอกจากนี้ยังมีการสร้างรูปของพระปรัชญาปารมิตาในแบบวัชรยาน ซึ่งมีหลายเศียรโดยมากมี 11 เศียร 22 กร พระหัตถ์ถือคัมภีร์ ดอกบัว ธนุ ลูกศร ประคำ

2) พระอวโลกิเตศวร เป็นพระโพธิสัตว์องค์สำคัญของพระพุทธรูปศาสนาหยาหนที่มีผู้เคารพศรัทธามากที่สุด และเป็นบุคลาธิษฐานแห่งมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้าทั้งปวงเรื่องราวของพระอวโลกิเตศวรปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์สันสกฤตของมหายาน อาทิ ปรัชญาปารมิตาสูตร สัทธรรมปุณฑริกสูตร และการันตยาหุสูตร คำว่า อวโลกิเตศวร ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ หลายนัยด้วยกัน แต่โดยรูปศัพท์แล้ว คำว่า อวโลกิเตศวร มาจากคำสันสกฤตสองคำคือ อวโลกิต กับ อิศวร แปลได้ว่า ผู้เป็นใหญ่ที่เฝ้ามองจากเบื้องบน หรือพระผู้ทศนาดูโลก ซึ่งหมายถึง เฝ้าดูแลสรรพสัตว์ที่ตกอยู่ในห้วงทุกข์ (ผาสุข อินทราวุธ, 2543: 130)

3) พระปัทมปาณิโพธิสัตว์ พระปัทมปาณิโพธิสัตว์เป็นพระโพธิสัตว์ที่มีผู้ นับถือตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ก่อนการกำเนิดของนิกายตันตระ ชื่อของท่านหมายถึงผู้ ถือดอกบัวปรากฏคู่กับพระวัชรปาณิโพธิสัตว์ ในศิลปะอินเดียแบบมฤตะเมื่อพุทธศตวรรษที่ 7 บางครั้งปรากฏคู่กับพระมัญชุศรีและพระวัชรปาณิเพื่อเป็นตัวแทนของพระโพธิสัตว์จากโคตรทั้งสามคือ ปัทมโคตร ตถาคตโคตร และวัชรโคตร ตามลำดับ รูปลักษณะของท่านต่างไปในแต่ละท้องถิ่น โดยมากเป็นรูปผู้ ชายถือดอกบัว ต่อมาได้เพิ่มแจกันใส่น้ำทิพย์ด้วย บางท้องถิ่นถือว่าเป็นภาคสำแดงของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2547: 13)

4) พระวัชรปาณิโพธิสัตว์ หมายถึงพระโพธิสัตว์ผู้ ถือสายฟ้า หลักฐานฝ่ายบาลีถือว่าเป็นยักษ์ที่คอยคุ้มครองพระพุทธเจ้า ส่วนทางมหายานถือว่าเป็นพระโพธิสัตว์ชั้นสูงองค์หนึ่ง มักปรากฏคู่กับพระมัญชุศรีโพธิสัตว์และพระปัทมปาณิโพธิสัตว์

ความเชื่อเกี่ยวกับพระวัชรปาณิอาจวิวัฒนาการมาจากพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์ที่ถือสายฟ้าเช่นกัน และอาจจะพัฒนามาจากความเชื่อเกี่ยวกับพระมหาสถาปราชญ์โพธิสัตว์ ชาวพุทธมหายานถือว่าท่านเป็นพระโพธิสัตว์ที่คุ้มครองนาคที่ควบคุมเมฆฝน และนิยมสร้างรูปของท่านไว้ ที่ประตูทางเข้าวัดเพื่อขับไล่ความชั่วร้าย

พระวัชรปาณิมีชื่อจีนว่ากิมกังผ่อสัก จัดอยู่ในกลุ่มเจ็ดพระมหาโพธิสัตว์ตามความเชื่อของชาวจีน แต่มีความสำคัญน้อยกว่าพระอวโลกิเตศวรและพระกษิติครรภโพธิสัตว์มาก (ผาสุข อินทราวุธ, 2543: 123 -124)

5) พระสิทธิธัตถะโพธิสัตว์ คตินี้ น่าจะเป็นการสร้างพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าก่อนการตรัสรู้ จึงนิยมสร้างในรูปลักษณะต่าง ๆ ตามเหตุการณ์ในพระพุทธรูปประวัติ เช่น ประสูติ มหาภิเนษกรรม หรือ ทรงตัดพระเมาลี รวมทั้ง เหตุการณ์ที่ทรงผนวชแล้วแต่ยังไม่บรรลุนิพพานก็ไม่นับว่ารูปเคารพชิ้นนี้ เป็นรูปเคารพของพระมหาโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้ (ผาสุข อินทรารุช, 2543: 132)

การสร้างพระพุทธรูปเจ้าทรงเครื่องตามคติคัมภีร์ชมพูตีสสูตร

ชมพูตีสสูตร คือ คัมภีร์นอกพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรง แสดงพุทธานิหารด้วยการเนรมิตพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อทรงทรมานพระเจ้าชมพูดี ให้ละทิฐิมานะลงขณะประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ พระเจ้าชมพูดีนี้ เสวยราชย์ครองเมือง ปัญจาละมหารนคร ทรงเป็นกษัตริย์ ผู้มีพระบรมเดชานุภาพและฤทธานุภาพเป็นอันมากครั้งหนึ่งได้ไป รุกรานพระเจ้าพิมพิสารด้วยความริษยาว่ามีปราสาททั้งดงมา และทรงใช้วิชศรไปร้อยกรรมพระเจ้าพิมพิสารแต่ไม่เป็นผล ด้วยมีบารมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงคุ้มครองอยู่ เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า พระเจ้าชมพูดีก่อปรดด้วยพระปัญญาญาณและ บุญบารมี อาจสำเร็จจอร์หัตผลได้ จึงทรงแสดงปาฏิหาริย์ ด้วยการเนรมิตพระองค์ เป็นพระเจ้า จักรพรรดิ พร้อมแสดงพุทธานิหารด้วยประการต่าง ๆ เพื่อทรมานพระเจ้าชมพูดีให้ละทิฐิมานะ แล้วยินยอมอ่อนน้อมรับฟังพระสัทธรรมแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา จนในที่สุดพระเจ้าชมพูดีได้ทรงละ ทิฐิมานะจนสิ้น ทรงสละราชสมบัติออกผนวชกับสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ชมพูตีสสูตรนี้ มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง โดยเฉพาะใน สังคมไทย ที่เชื่อถือกันว่าเป็นต้นตำนานของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง จึงเป็นที่มาของการเรียก พระพุทธรูปทรงเครื่องนี้ว่า ปางโปรดพระเจ้าชมพูดี ที่มาของคัมภีร์ ชมพูตีสสูตรนี้ ไม่ปรากฏต้นเค้าที่แน่ชัด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเรื่องท้าวมหาชมพูนี้เป็นเรื่องพระพุทธประวัติ เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงกระทำปาฏิหาริย์ทรมานท้าวมหาชมพู ผู้มีฤทธานุภาพหาตัวสู้มิได้ ให้ละพยศ ยอมเป็นพุทธสาวกพวกจิ้นแลญวนที่ถือพระพุทธศาสนาตามลัทธิมหายาน กล่าวกันว่าท้าวมหาชมพู เป็นนายทหารเอกของจักรโลกบาล ครั้นพระพุทธองค์ทรงทรมานให้เลื่อมใสพระรัตนตรัยแล้วแต่ นั้น ก็รับเป็นผู้รักษาพระธรรมวินัยต่อมา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2464: ก - ข)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับต้นฉบับหนังสือชมพูบดีสูตรที่พบในประเทศไทยว่า น่าจะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น โดยการนำวัตถุนิทานทางพุทธศาสนาหายาน มาแต่งเป็นอรรถกถาภาษาบาลีขึ้นในประเทศไทย ภายหลังหนังสือจามเทวีวงศ์ และ รัตนพิมพวงศ์ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ปรากฏแหล่งที่มาของชมพูบดีสูตรในพระไตรปิฎก และพระสูตรต่าง ๆ ทั้งในและนอกนิบาตเลย จึงได้จัดให้เป็นหนังสืออยู่ในหมวดสุดตสังคหะ คือ หนังสือสังเคราะห์ให้อยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎก พุทธศาสนิกชนเชื่อถือกันมาแต่โบราณว่าเป็นต้นตำนานของพระพุทธรูปปางทรงเครื่องที่เรียกกันว่า “ปางโปรดพระยาชมพู” หรือ “ปางทรมานพญามหาชมพู” (พระมหากษัตริย์, 2560: 2)

วรรณกรรมเรื่องนี้มีที่มาจากพระสูตรเรื่อง “ชมพูบดีสูตร” หรือ “ชมพูบดีสูตร” โดยต้นฉบับหนังสือชมพูบดีสูตรที่พบในประเทศไทยมีพัฒนาการมาจากการนำวัตถุนิทานทางพระพุทธศาสนาหายาน มาแต่งเป็นอรรถกถาภาษาบาลีขึ้นในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้จึงไม่ปรากฏแหล่งที่มาของชมพูบดีสูตรในพระไตรปิฎก และพระสูตรต่าง ๆ ทั้งในและนอกนิบาตเลย จึงได้ จัดให้เป็นหนังสืออยู่ในหมวดสุดตสังคหะ คือ หนังสือสังเคราะห์ให้อยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎกเรื่อง ชมพูบดีสูตรนี้เผยแผ่เข้าสู่ ประเทศไทยโดยพระภิกษุชาวทิเบต และจากประเทศไทยก็ได้เผยแผ่เข้าไป ยังลังกาทวีป หรือประเทศศรีลังกา ในสมัยของพระเจ้าอู่หัวบรมโกศ ประมาณปี พ.ศ.2298-2299 ชมพูบดีสูตรนี้คงเป็นที่นิยมในอยุธยาตอนปลาย และได้แพร่หลายมาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หลังจากนั้นก็ได้แพร่หลายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย (พระมหากษัตริย์, 2560: 316) คตินิยมเรื่องคัมภีร์ชมพูบดีสูตร เป็นพระสูตรนอกนิบาต จัดอยู่ในหมวดสุดตสังคหะ เป็นต้นตำนานที่ต่อยอดของคติการสร้างพระพุทธรูปปางทรงเครื่องที่เรียกกันว่า “ปางโปรดพระยาชมพู” หรือ “ปางทรมานพญามหาชมพู” พระสูตรได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งในพม่า ล้านนา ล้านช้าง อยุธยา เขมร

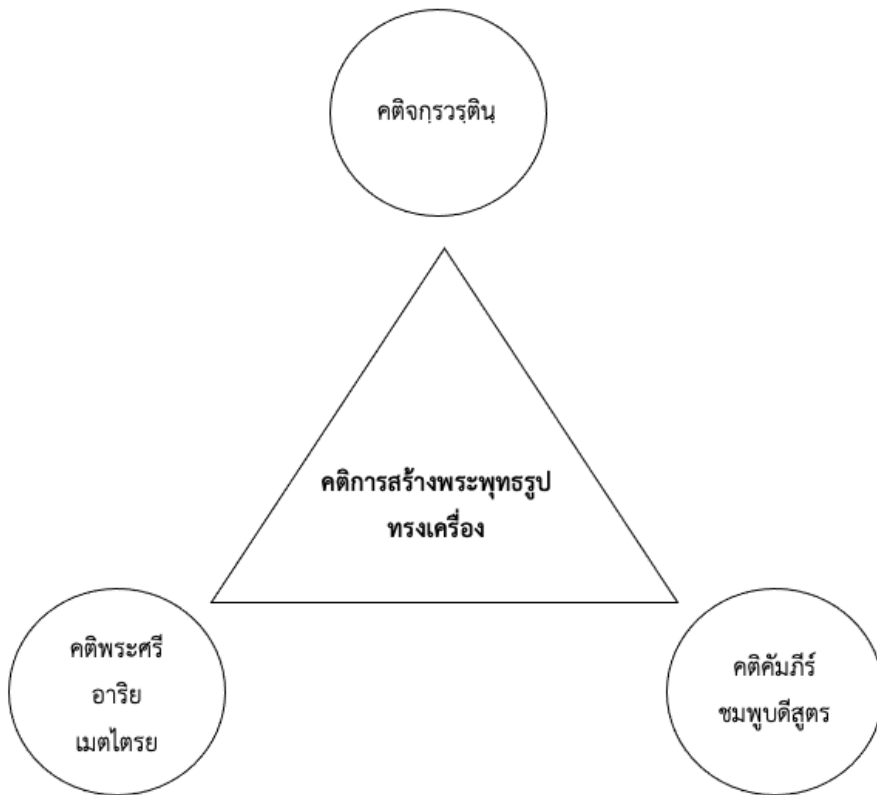

ภาพที่ 3 ประติมากรรมมีจารึกว่าชมพูปติ สมบัติของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

ที่มา: Alexander B. Griswold, “Notes of the Art of Siam, No. 5 The Convention of Jambupati,” *Artibus Asiae* XXIV, 3-4 (1961): 297.

องค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้จากการศึกษาเรื่อง คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง สามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง มาจาก 3 คติ คือ 1. คติจักรวรรดิน คือ ความเป็นจักรพรรดิราช ของพระพุทธรูปศาสนานิกายมหายาน 2. คติพระศรีอาริยมตไตรย และ 3. คติคัมภีร์ชมพูบดีสูตร เพื่อแสดงความเคารพและศรัทธาในพระพุทธรูป และการเสริมสร้างความเชื่อและความสำคัญของพระพุทธรูปศาสนาก่อให้เกิดศิลปะทั้งงดงามและน่าทึ่ง เสริมสร้างความเชื่อและความสำคัญของพระพุทธรูปศาสนา

สรุป

การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นที่คติและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปมีลักษณะการเคารพแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า และมักมีรูปแบบครองจีวรตามจริงของพระภิกษุสงฆ์ และมีการพัฒนาให้มีลักษณะของจักรพรรดิหรือกษัตริย์ มาจากการถวายเป็นเครื่องประดับแด่พระพุทธรูป นอกจากนี้ยังมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามคติของพุทธศาสนายาน ที่ยกย่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มีฐานะเป็นจักรพรรดิราช และมีการสร้างพระพุทธรูปตามคติพระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งเป็นพระเมตไตรยโพธิสัตว์อนาคตพุทธเจ้า. การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องยังมีการสร้างตามคติพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกายวัชรยาน ซึ่งมักจะไปเยือนสถานที่สำคัญตามพุทธประวัติ ด้วยความเชื่อและคติที่ลึกซึ้งในพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องไม่เพียงแต่เป็นการสร้างศิลปะที่งดงามและน่าทึ่ง แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความเคารพและความบูชาต่อพระพุทธรูปอย่างสูงสุด. การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นการแสดงถึงความเคารพและความสำคัญของพระพุทธรูปในชีวิตประจำวันของผู้คน

บรรณานุกรม

- ชัชวาล อัมมกุล. (2560). “คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย.” **ดุชนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธรูปศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ณัฐา คุ่มแก้ว. (2552). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาชมพู.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนภัทร์ ลิ้มห้านัยกุล. (2558). “ชมพุทธรูปในจิตรกรรมฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2530). **พุทธศาสนาและประติมานวิทยา**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2543). **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- พระมหาชนบ สหายปญโญ. (2560). “การวิเคราะห์วรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องท้าวชมพู

ฉบับภาคใต้.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาชนบ สหายปญโญ. (2560). “การวิเคราะห์วรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องท้าวชมพูนับภาคใต้.” **ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมนี. (2529). **ไตรภูมิพระร่วง-อิทธิพลต่อสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ศานติ ภัคคีคำ. (2549). “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ท้าวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร.” **เมืองโบราณ**. 32(3), 33.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2545). **ตำนานพุทธเจดีย์**, กรุงเทพมหานคร : มติชน.

แสง มนวิฑูร, แปล. (2512). **คัมภีร์ลลิตวิสตรระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2464). “อธิบายเรื่องท้าวมหาชมพู.” **เรื่องท้าวมหาชมพู**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2516). **ชุมนุมพระสูตรมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บรรณาการ.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2547). **พระชินพุทธะทั้งห้า**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ไทยธิเบต..หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. (2519). **ศิลปะอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

หม่อมหลวงสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. (2528). “การศึกษาพระพิมพ์ภาคใต้ของประเทศไทย.” **วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

หอพระสมุดวชิรญาณ หลวงภักทลัทธิวิจารย์ (ไป่ กิติโกเศศ). (2464). **เรื่องท้าวมหาชมพู**. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร.

อรพินท์ พงษ์ภักดี และคณะ. (2521). **อารยธรรมตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์รามคำแหง.

Alexander B. Griswold. (1961). “Notes of the Art of Siam, No. 5 The Convention of Jambupati.” **Artibus Asiae**. XXIV, 3-4.A.K. Warder. (1970). **Indian**

Buddhism. Delhi: Motitae Banarsidass.

Dorothy H.Fickle. (2517). “Crowned Buddha Images In Southeast Asia.” ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม 1. ปราณบุรี: โรงพิมพ์ศูนย์กลางมหาราชาค่ายธนระริชต์.

Paul Mus. (1928). “Le Buddha Pare, Son Origine Indienne, Cakyamuni dans le Mohayaniame Miyen.” **Bulletin de l’Ecole Francaise d’Extreme-Orient**, Bulletin de l’Ecole Francaise d’Extreme-Orient.

Paul Mus, Le Buddha Pare, Son Origine Indienne. (1928). **Cakyamunidans le Mohayanisme Moyen.** Bulletin de l’Ecole Francaise d’Extreme-Orient.

Rowland, Benjammin. (1961). “Bejewelled Buddha in Afghanistam.” **Artibus Asiae.** 24(1), 23.

Thiripyanchai U Mya. (1959). “The Origin of the Jumbupati Image.” **Report of the director of archaeology survey for the year ending.** 30 September

Warder A.K.. (1970). **Indian Buddhism.** Delhi: Motilal Banarsidass.